

ИНСТИТУТ ЗА
БЪЛГАРСКИ
ЕЗИК

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ПРОГРАМА ЗА УПРАВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ
на Института за български език “Проф. Любомир Андрейчин”
Българска академия на науките
януари 2012 – декември 2015 г.

Разработена от ПРОФ. Д-Р СВЕТЛА ПЕНЕВА КОЕВА

София

октомври 2011 г.

Съдържание

I.	Мисия на Института за български език	2
II.	Визия за развитието на Института за български език	3
III.	Стратегически цели за развитието на Института за български език	4
IV.	Обективен контекст	5
V.	Състояние на научните изследвания в Института за български език	6
VI.	Актуални политики	7
VII.	Предвиждани дейности за развитието на Института за български език	9
1.	Структура на изследователската дейност	9
2.	Човешки ресурси	11
3.	Механизми за насърчаване на научните изследвания	12
4.	Образователна дейност на Института за български език	12
VIII.	Материална база на Института за български език	14
1.	Сграден фонд	14
2.	Технологични ресурси	14
3.	Информационно осигуряване	15
4.	Издателска дейност	15
IX.	Интеграция на Института в научноизследователския сектор	16
X.	Утвърждаване на добри практики	17
XI.	Популяризиране на дейността на Института за български език	19
	Заклучение	20
	Цитирани източници	21

I. Мисия на Института за български език “Проф. Любомир Андрейчин”

Институтът за български език „Проф. Любомир Андрейчин” (ИБЕ) към Българската академия на науките (БАН) е национален научен център за фундаментални, научно-приложни и експертни изследвания на българския език.

Националният език на българите, като основен предмет на дейността на Института за български език, определя факта, че всички изследователски проекти, разработвани в него, имат общонационално значение, като допринасят за запазване на националната идентичност и разпространяване на културно-историческото наследство на България. Това се съгласува тясно с политиката на Европейския съюз, насочена към съхранение на културната и езиковата идентичност, запазване на езиковото многообразие в Европейския съюз и гарантиране на равното право на достъп до информация. Цялостната продукция на Института е свързана – както чрез своите теоретични, така и чрез приложните си лингвистични разработки – със съвременното българско общество и държава.

Приоритетните области в научните изследвания на Института за български език са:

- Проучване и описание на лексиката и граматичната структура на българския език, в резултат на което се изработват правописни, тълковни, синонимни, терминологични, двуезични и многоезични речници, нормативни и практически граматика, справочници по езикова култура и т.н., които имат официален характер.
- Съхраняване и разпространение на езиковото културно-историческо наследство на България чрез изследване, описание и съхранение на историята на българския книжовен език, българските диалекти и исторически езикови паметници.
- Запазване и утвърждаване на българската национална идентичност в културното разнообразие на Европа и света чрез етимологични, ономастични и етнолингвистични проучвания, които изучават езика при формирането, съхранението и предаването на културата на етноса, както и чрез съпоставителни изследвания на българския език с други славянски, балкански и европейски езици в синхронен и диахронен план.

Институтът за български език „Проф. Любомир Андрейчин” при Българската академия на науките е националният научен институт, който системно проучва и описва граматичната структура и лексикалния състав на българския език и внася единство в писмената практика чрез отразяване на езиковите промени и определяне на националната езикова политика.

II. Визия за развитието на Института за български език “Проф. Любомир Андрейчин”

С безспорната си роля за обществото и държавата за запазване на националната идентичност и съхранение и разпространение на езиковото културно-историческо наследство, със значението си за популяризиране на езиковата проблематика, със значимите си научни постижения и международно признание Институтът за български език е доказал, че е водещият център за изследване на българския език и определяне на националната езикова политика както в рамките на Българската академия на науките, така и в страната, и в света.

Уникалната роля на Института е безспорна и неговото значение за България, за българската, славянската, балканската и европейската наука трябва да се отчита във все по-голяма степен.

Институтът за български език „Проф. Любомир Андрейчин” трябва да бъде еднозначно разпознат като автономен национален научен център, занимаващ се с българистични езиковедски изследвания, и подкрепен на държавно, академично и финансово равнище, за да усъвършенства и разширява своята дейност.

III. Стратегически цели за развитието на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин”

- Създаване на фундаментални езиковедски изследвания, отговарящи на стандартите на модерната езиковедска теория и методология.
- Проучване и системно описание на съвременното състояние на лексикалната и граматичната структура на българския език. Изработване на нормативни и практически граматики, разнообразни лексикографски справочници (правописни, тълковни, терминологични, синонимни речници, двуезични и многоезични речници), които имат официален характер.
- Запазване на езиковото културно-историческо наследство на България и националната идентичност в процеса на европейска интеграция и глобализация посредством изследване, описание и съхранение на историята на българския книжовен език, българските диалекти и исторически езикови паметници.
- Разкриване на връзките на българския език и българския народ с други езици и народи посредством проучване на произхода на българската лексика, етнолингвистични и съпоставителни изследвания на българския език с други славянски, балкански и европейски езици в синхронен и диахронен план.
- Информационно и експертно обслужване на българската държава и общество – високопрофесионална експертна и консултантска дейност, която включва и дейността на Службата за езикови справки.
- Разработване на големи по обем и непротиворечиви по характер електронни езикови ресурси (корпуси, компютърни речници, езикови бази от данни) за създаване на програмни продукти за компютърна обработка на езика в помощ на електронното общество, образование и правителство и осъществяване на публичен достъп до тях.
- Създаване, запазване и разпространение на научни материали (широка публикационна дейност в съответствие с модерните начини за разпространение на информация) за развитие на българското общество, базирано на знания.
- Създаване, запазване и развитие на човешкия научен потенциал – активно участие в обучението на докторанти и постдокторанти, преподавателска дейност, изработване на учебници и учебни помагала, отговарящи на съвременните изисквания.
- Партньорско участие в националните и европейските инфраструктури, задълбочаване на сътрудничеството с други научни институции и университети в страната и чужбина, увеличаване на относителния дял на интердисциплинарните изследвания.

Приоритет ще имат проектите, които засягат по-общи проблеми или по-голямо количество езикови феномени и данни; колективни разработки, които представят разнообразни направления или подходи; интердисциплинарни изследвания, които предполагат международна конкурентоспособност, в съгласие с нуждите на социално-икономическото и интелектуалното развитие на българското общество и в съответствие с европейските и световните тенденции за организация на научните изследвания.

IV. Обективен контекст, в който се развива дейността на Института за български език

Българската наука се развива в условията на неблагоприятни деформации, които се наблюдават в организацията на научните изследвания, разпределението на научния потенциал, изкуственото противопоставяне между академични и университетски структури и не на последно място – липсата на адекватно финансиране. Държавното финансиране е драстично намалено, а икономическите субекти проявяват слаб интерес към финансиране на научни изследвания. В национален план възможност за допълнително финансиране предоставя Националният фонд за научни изследвания (НФНИ), на европейско равнище – редица програми на Европейския съюз, както и някои други национални или международни институции. В условията на влошени финансови рамки, част от учените се ориентират към дейности, изключващи възможността за систематични научни занимания – преподавателска работа едновременно на няколко места, частни уроци, консултантски услуги.

Съвременната наука е динамична (висок интензитет на остаряване на научните знания, огромно количество научна информация и лесен достъп до нея); глобална (световен пазар за научните продукти и услуги, мобилност на научния потенциал, глобални научни инфраструктури); интердисциплинарна (в повечето случаи се развива от изследователски колективи, а не от отделни учени, като се прилагат знания от няколко научни области); конкурентна (научните постижения и иновации осигуряват конкурентоспособност на продуктите, но както във всяка нормална среда – конкурентността в научната област е предпоставка за нейното развитие); програмна и проектна (във все по-голяма степен съвременната наука се осъществява в рамките на изследователски програми и под формата на научни проекти).

Тези обективни параметри на съвременната наука като цяло се съпътстват с характерните особености на състоянието на науката в страната – зависимост от държавното финансиране, липса на приоритети и диференциация при финансирането, неефективност на разходите, ниски доходи, загубен престиж и непривлекателност на научната кариера.

V. Състояние на научните изследвания в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин”

В Института за български език работят висококвалифицирани учени, доказали се специалисти в своята научна област. В контекста на обективните условия за развитие на научните изследвания постиженията на сътрудниците на Института за български език са значителни, за което може да се съди по няколко показателя.

- Внушаващо количество научна продукция: книги (речници, монографии, сборници), в това число в чужбина, студии и статии, публикувани в реномирани български и чуждестранни списания и поредици, тематични сборници и сборници от конференции.
- Броят на международните проекти и на съвместните разработки с други научни институции в България също е голям и показва, че Институтът за български език е търсен и авторитетен партньор.
- Относителният дял на интердисциплинарните изследвания (както с научни институти в структурата на БАН, така и с университетски звена и с международни институции) е увеличен през последните пет години.
- Привлечени са млади учени за обучение и научни изследвания.
- Институтът за български език през последните пет години е получил външно финансиране на обща стойност над 2 000 000 лева.
- Трудове на учени от Института са награждавани с редица престижни национални и международни отличия.
- Не на последно място за това свидетелства Международната оценка на Института за български език, направена през 2009 г., в която той е оценен сред първите седемнадесет института (от 69) в системата на БАН (оценки Б за качество и продуктивност, А за полезност и необходимост, А за перспективност, числов еквивалент 4,66 по петстепенна скала).

Наред с добрите постижения обаче не могат да се отрекат и съществуващите слабости: сериозен недостиг на финансиране; недостатъчна модернизация и ефективност на научния труд; липса на достатъчна активност за осигуряване на допълнително финансиране; липса на мотивираност в част от сътрудниците за сериозен изследователски труд; остаряла инфраструктура; недостатъчно използване на съвременните технологии за подобряване на качеството и ефективността на научните изследвания; проблеми при публикуването и реализацията на научните продукти; недостатъчна видимост и признание в обществото за важноста на изследователските задачи, които се изпълняват в Института.

VI. Актуални политики

Общият извод от проведеня по-горе анализ е ясен: за да може да изпълни своята обществена мисия съобразно спецификата на съвременните обстоятелства, Институтът за български език трябва да продължи да се развива постъпателно и интензивно, в съответствие със следните основни политики:

А. Трансформиране на българското общество в общество на знанието

А.1. Обвързаност на научните изследвания с обществените приоритети

Един от основните критерии на Европейския съюз за оценяване на напредъка към икономика, базирана върху знания, е приносът на научните изследвания за решаването на важни обществени проблеми на регионално, национално и европейско равнище. Тъй като в това отношение България показва негативен растеж преди 2005 г. [2], от особена важност е да бъдат положени усилия, насочени към укрепване на отношенията между научните и образователните институции и бизнеса, като бъдат предприети инициативи за обвързване на научните изследвания с икономическите и обществените приоритети и практическото им приложение за решаване на реални проблеми.

А.2. Усъвършенстване на управлението на научните изследвания

Необходимо е въвеждането на добри практики в управлението на научните изследвания с цел да се осъществи прозрачност на управлението, по-голяма публичност и повече отговорност към тяхната резултатност. Подготвянето и предоставянето на достъп до различни разработки (справочници, речници, монографии, сборници и др.) на книжен носител или в електронна форма е показател за качествено управление, реализация и разпространение на резултатите от научните изследвания.

Б. Развитие на научната инфраструктура

Б.1. Обновяване на съществуващата технологична база

За сполучливото прилагане на европейските принципи и практики в научните изследвания от особено значение е използването на съвременните технологии – компютърна техника и приложения, подпомагащи научните дейности, достъп до електронни ресурси (корпуси, речници и др.) и възможности за обработване на големи масиви от езикови данни.

Б.2. Качествено административно обслужване

Програмността, проектността, добре обмислената изследователска политика и мениджмънт, отчетността са основа на административното управление на науката. Качественото административно обслужване може да подпомогне в значителна степен ефективността на организацията на научните изследвания.

Б.3. Качествено информационно обслужване

Необходимо е въвеждането на следващо равнище на информационно обслужване, осигуряване на надежден и бърз електронен (интернет) достъп до бази от данни, електронни библиотеки и други ресурси, което ще доведе до ускоряване на темповете на развитие, разширяване на обхвата и повишаване на качеството на научните изследвания.

В. Интеграция на българската научна общност в европейската научна среда**В.1. Изграждане на форми за организация и консолидация на усилията**

Един от приоритетите на Европейския съюз е стимулирането на международното научно сътрудничество и изграждането на изследователски мрежи [7]. Чрез изграждането на механизми, гарантиращи устойчивост на развитието, институцията може да се утвърди като търсен партньор за изследователски проекти в национален и международен план, като по този начин ще се гарантира резултатност и ефективност на инвестициите в научните изследвания.

В.2. Създаване на устойчиви механизми за международна мобилност

Стимулирането на международната мобилност е от особена важност за осигуряване на ползотворен научен обем. За целта е необходимо създаването на значително по-добри финансови условия за мобилност и международна интеграция, както и насърчаване на активното участие в Европейското изследователско пространство.

Г. Постигане на европейски стандарти в развитието на научния потенциал и националната академична мрежа**Г.1. Диференцирано и справедливо финансиране**

Обвързването на резултатите от индивидуалния изследователски труд с реална диференциация при атестацията, от която да произтича и диференциация на заплащането на изследователите, ще стабилизират индивидуалната мотивация за изследователски усилия и поемане на риск. Специалното стимулиране на водещите изследователи ще спомогне за изграждане на авторитета на научната работа и науката като област за професионална реализация.

Г.2. Стимулиране на развитието на младите учени

В европейски план България е на едно от последните места по съотношение на брой изследователи на 1 000 души в трудоспособна възраст (2,62), докато средната стойност за Европейския съюз е 5,68 [5]. По отношение на възрастова структура, 49% от учените в БАН са над 51 години, а тези под 30 години са 3,4% . Тези данни очертават необходимостта от стимулиране на младите учени на възраст до 35 години да се включат активно в научноизследователската дейност, да имат възможности за кариерно израстване чрез целева подкрепа, предлагане на разнообразни тематични изследвания с подчертан съвременен и приложен характер и др.

VII. Предвиждани дейности за развитието на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин”

1. Структура на изследователската дейност в Института за български език и възможни решения

Днес, 69 години след своето основаване, Институтът за български език се състои от 12 научни звена – 11 секции и информационен център с библиотека:

Секция за съвременен български език. Национален научен център за изследване на граматичната система на съвременния български книжовен език и кодификация на писмената книжовна норма; експертен център за езикови консултации.

Секция за българска лексикология и лексикография. Национален научен център за изработване на различни видове речници на българския език; експертен център по българска лексикология и лексикография.

Секция по терминология и терминография. Национален научен център за изработване на терминологични речници на българския език, експертен център по българска терминология.

Секция по компютърна лингвистика. Национален научен център за създаване на електронни езикови ресурси на българския език; експертен център по компютърна обработка на българския език.

Секция за българска диалектология и лингвистична география. Национален научен център за комплексно проучване на българските говори на всички езикови равнища във и извън държавната граница.

Секция за история на българския език. Експертен научен център за проучване в областта на историята на българския език: графична система, фонетика, морфология, синтаксис и лексикален състав на старобългарския език.

Секция за българска етимология. Експертен научен център за изследване на произхода на думите и формите в българския език и изясняване на връзките с други езици и народи.

Секция за приложна ономастика. Експертен научен център за изследване на ономастична проблематика и стандартизация на имената.

Секция за съпоставително изследване на българския език с други езици. Експертен научен център за теоретични и приложни съпоставителни изследвания на различни езикови равнища.

Секция по етнолингвистика. Експертен научен център за изследване на значими феномени от традиционната култура на българите, тяхната езикова проява и културна семантика.

Секция за общо и приложно езикознание. Експертен научен център, занимаващ се с теоретични и приложни проблеми на социолингвистиката, психолингвистиката, философията на езика в процесите на евроинтеграция.

Информационен център по български език. Единствената специализирана библиотека по езикознание в страната, в която се съставят пълните библиографии на излезлите в България трудове по езикознание.

За да реализира потенциала си в приоритетните насоки и адекватно да отговори на динамиката в съвременната наука, както и на академичните и обществени очаквания, Институтът трябва да разполага с ефективна структурна организация.

Организационната структура може да се разглежда хоризонтално – обхваща всички учени и покрива цялата научна тематика на Института, и вертикално – включва различни структурни елементи, които са организирани йерархично. В съвременните условия се налага структура от смесен тип – йерархична структура със силно развити хоризонтални връзки. Следователно най-подходящ подход е така нареченият матричен подход на организация, който обединява функционалния и проектоориентирания подход. Матричният организационен модел разчита на отделни структури, формирани по функционален принцип, специализирани в определена насока (тематична област), но се позволява прегрупиране за целите на работата по проекти. Това предполага ефективна комуникация и сътрудничество между звената, както и гъвкавост на организацията и управлението.

Между основните предпоставки за успешното функциониране на организационния модел са: ясно и еднозначно дефиниране на управленските и изпълнителните звена; ясно определяне на задълженията и отговорностите на отделните звена в структурата; подчиняване на организационната структура на принципните нужди за развитие на научноизследователската дейност в Института. Гъвкавостта на матричната организационна структура е предпоставка за лесна адаптация към променящите се национални и европейски условия, като създава условия за развитие и позволява зараждане на нови структурни елементи.

Броят на структурните нива се предопределя от големината на института и оптималния размер на структурните елементи. В настоящия момент за оптимална може да се приеме тристепенната структура:

- Институт;
- Секция;
- Проектна група.

Проектната група е най-малката научна структурно-функционална единица в института, която покрива изискванията за минимален научен състав, има определен ръководител, разработва перспективна научна и/или научно-приложна тематика и може да разполага с апаратура и оборудване за работа по поставените проблеми. Проектната група е колективът, разработващ планов научен проект на Института.

Секцията е основната структурна единица в Института. Секциите трябва да имат ясно изразени научни приоритети, стратегия и визия за своето развитие, което предполага поддържането на критична маса от квалифицирани сътрудници, обновяване на научния потенциал, съобразяване на тематиката с общите стратегически цели на Института и Българската академия на науките. Оптималният брой на основните научни структурни звена се определя както от броя на основните приоритетни направления, така и от минималния брой и квалификация на изследователите в тях (необходима критична маса), която ще позволи ефективното им функциониране.

Планирането се осъществява на базата на планови и извънпланови колективни и индивидуални теми, които обикновено се реализират в рамките на тригодишен период. Всеки един от бъдещите проекти се обсъжда предварително, а анотацията и планът за работата се приемат от Научния съвет на ИБЕ. Контролът по изпълнение на възложените дейности по проектите се осъществява от ръководителите на проектите и от ръководителите на Секциите. Отчитането на темите става на заседание на звеното, на което присъстват специалисти и от други секции на ИБЕ, както и учени

от други институции. Участват минимум пет хабилитирани учени, специалисти в областта. Работата по даден проект се оценява с писмена рецензия и е дискутиран в изказвания. Окончателното приемане на проектите става на заседание на Научния съвет, където се прилага подробна справка за направените корекции след обсъждането на труда.

2. Човешки ресурси

В момента се наблюдава недостиг на квалифицирани специалисти, които да осъществят приемствеността между утвърдените изследователи и най-младите научни работници – обективната причина е замразяването на докторантурите в Института в периода 1990-1999.

Основен недостатък на кадровата политика са безсрочните трудови договори (които обаче са в съответствие с действащия Кодекс на труда), липсата на реални механизми за поощрение и наказание (от научен ръководител, ръководител на проект, ръководител на секция или директор) при неизпълнение на някои служебни задължения, както и въведените ограничения, в рамките на които могат да варираат възнагражденията за различните научни степени.

Към сегашният момент в Института за български език 42.5% от назначените на щат специалисти са на възраст под 45 години (сравнено с 37% за БАН като цяло), докато тези на възраст над 65 години са едва 2.5% от всички работещи в Института (сравнено с 3% за БАН като цяло). Фактите са показателни за наличието на тенденция за привличане на млади учени, но в тази насока са нужни повече усилия.

В някои структури се наблюдава недостиг на (млади) квалифицирани специалисти, а в други е възможно да се очаква обновяване на състава поради пенсиониране. За да се избегнат нарушения в процеса на работата, е необходимо да се изготви и приложи стратегия за осигуряване на приемственост в Института. Основна дейност в това направление е обучението на докторанти в приоритетните тематични области. В последно време се забелязва отрицателната тенденция да намалява броят на заявените и усвоените докторантури в сравнение с преди пет години например. Трябва да се изработи ясна политика за определянето на броя докторантури и видовете тематични направления, които трябва да се заявяват през всяка година, така че постоянното обновяване на човешкия потенциал да бъде естествено и адекватно на необходимостта.

Трябва да се засили по-активното привличане в научноизследователските проекти на докторантите и младите научни работници, като се отдели повече време за обучителни семинари или индивидуална работа при въвеждането им в конкретна изследователска задача. От друга страна, трябва да се увеличи интензивността на обучение и квалификация – да се повишат изискванията за придобиване на широки познания в дадена научна област, както и в сродни научни дисциплини. Развитие на младите научни работници може да бъде подпомогнато чрез прилагане на правила за възлагане на индивидуални планове за развитие; участие в изследователски задачи; поощряване при приети доклади за участие в (международни) конференции и семинари; обявяване на конкурси. Необходимо е да се прилагат ефективно възможностите за контрол и обратна връзка, както и регресивните мерки за връщане на стипендии спрямо недобросъвестни докторанти, които не са защитили дисертациите си в предвидения срок без уважителни причини.

Усъвършенстването на професионалните компетентности (знания и умения за извършване на научноизследователска дейност в конкретна област на езикознанието) и ключовите компетентности (комуникативни умения, умения за работа с компютърна техника, работа в екип, самообучение и др.), в съответствие с Националната стратегия за учене през целия живот за периода 2008-2013 година [3] е важно за всеки един изследовател, не само за младите учени. Необходимо е да се подоб-

рят възможностите за професионална квалификация на всички възрастови групи, за повишаване на конкурентността, надграждане и усъвършенстване на знанията и уменията .

Друга насока, на която трябва да се обърне внимание, е интердисциплинарният характер на съвременните научни изследвания. От особена важност е да се стимулира разширяване на познанията на докторантите и младите учени, както и на всички изследователи, посредством запознаването им с други (сродни) научни области. В тази връзка могат да се направят постъпки за включване на Института в списъка на научноизследователските организации със седалище в Република България, които могат да приемат чужденци за разработване на научноизследователски проекти, съгласно Наредба № 1 от 12.02.2008 г.

За ползотворна комуникация в научната сфера, както и за обмен на знания и умения между изследователи в една или в различни научни области от важно значение е организирането, провеждането и поддържането на различни специализирани семинари, обсъждания, работни срещи, публични представления и демонстрации на научни разработки с теоретичен и/или приложен характер.

3. Механизми за насърчаване на научните изследвания

Последователното утвърждаване на Института за български език като водеща изследователска организация изисква пакет от мерки за пряко и систематично повишаване на личната мотивация за изследователска дейност. Това може да се осъществи посредством:

- Трудови договори с диференцирано заплащане съобразно обема и качеството на изследователската продукция, отчитащи равнището на научните изследвания и показаните резултати. За целта ще се разчита на последователното провеждане на атестация (на не повече от 5 години), отчитаща основно изследователските постижения и публикационната дейност.
- Разработване на система от диференцирани стимули за насърчаване на индивидуални и колективни върхови научни постижения, независимо от академичната длъжност. Това може да включва както пряко материално стимулиране за научни постижения с национално и международно признание, така и въвеждане на система от диференциращи бонуси за реализирани постижения, например ресурси за международна мобилност, за подпомагане на публикационна дейност, индивидуални изследователски стипендии, заплащане на езикови и компютърни курсове и т.н.
- Учредяване и поддържане на редица награди за високи постижения в научноизследователската дейност: Голямата награда на Института за български език за наука (присъждана веднъж на две години); Награда на Института за български език за най-добра книга на годината; Награда на Института за български език за постижения на млад учен – до 35 години. Ще бъде продължена и на традицията за присъждане на златна и сребърна значка на Института за български език за върхови научни постижения (досега присъждани при кръгли годишнини на чуждестранни и български учени). Всички награди ще имат предимно академична престижност, но може да бъдат комбинирани и с финансова подкрепа.

4. Образователна дейност на Института за български език

Учените от Института за български език имат сериозен опит в преподавателската дейност. През разглежданите години те са водили лекционни курсове и семинарни упражнения в редица български университети, били са гост-професори и са преподавали в лекторатите по български език,

литература и култура в университети в чужбина. Изследователската и преподавателската работа са взаимно свързани и взаимно се индуцират. Българското законодателство предвижда до два часа дневно за допълнителен труд над осемчасовия задължителен работен ден. Съотношение 1:4 е подходящо и следователно преподавателската работа не трябва да надвишава 20 процента от заетостта на научните работници. Статистиката за провежданите лекционни курсове и семинарни занимания от сътрудниците на Института в различни университети на страната показва две тенденции: относително голям брой изследователи нямат или имат много ограничена преподавателска дейност и единични случаи на прекомерно висока заетост с преподаване.

Институтът провежда обучение на докторанти в съответствие със съвременните тенденции в развитието на науката по научните специалности 05.04.11 Общо и съпоставително езикознание и 05.04.17 Български език. Институтът разполага с достатъчен брой хабилитирани учени, които са в състояние да осъществяват успешно ръководство на дисертационни теми в широкия спектър на проблематика от старобългарския език, историята на българския език, историческата диалектология, българската диалектология и лингвистична география, съвременния български книжовен език, историята на новобългарския книжовен език, езиковата култура, българската терминология и терминография, българската ономастика, компютърната лингвистика.

Обучението на докторанти е традиционно и интересът към академична кариера особено в някои дисциплини е висок. Необходимо е да се изгради стратегия за това как да се направи по-желан и за останалите направления. Дългогодишният опит в подготовката на докторанти в Института сочи, че голям процент от редовните, задочните и докторантите на самостоятелна подготовка свързват по-нататъшната си професионална реализация с Института и по този начин се осъществява необходимата приемственост между поколенията в научните дирения. За съжаление, наблюдава се и нежелателната тенденция обучението да не приключи със защита на дисертационен труд, което трябва да подлежи на адекватни санкции.

VIII. Материална база на Института за български език

1. Сграден фонд

Рационалното използване на сградния фонд е предпоставка за осигуряване на подходящи условия за работа. Почти всички помещения се нуждаят от ремонт – преобоядисване на стени, подмяна на подови настилки. Електрическата инсталация в цялата сграда се нуждае от основен ремонт. Възможно е да се предвидят мерки за енергийна ефективност – отчитане на топлообмена и регулиране на радиаторите, постепенна смяна на дограмата на всички стаи и коридори, а защо не и саниране на сградата. За целта може да се кандидатства за подпомагане от Столична община или по програми за ремонт на културни институти към Министерство на културата и Министерство на регионалното развитие и благоустройството.

Добре би било постепенно да се възстанови пускането на топла вода и използването на външни линии на телефоните (при евентуален лимит). Телефоните на служба Езикови справки и на канцеларията на Института могат да бъдат пренасочени към мобилни устройства, така че в рамките на работното време винаги да бъдат на разположение за контакт.

Санитарните помещения се нуждаят от ремонт. Почистването на стаите и коридорите трябва да се организира по-ефективно. Добра практика в чуждите университети е да има общо помещение за почивка с кухненско оборудване. Млади сътруднички предлагат организирането на почасова детска градина, но засега това не изглежда реалистично. По-реалистично е оборудването на стая или приземното помещение (където е имало баня) с няколко уреда за фитнес. Индивидуалната работа (макар че интернет комуникациите предоставят широки възможности) и липсата на преки научни дискусии не спомагат за развитието на научния живот – затова целта е Институтът да стане привлекателно място за своите служители.

2. Технологични ресурси

Апаратура

Институтът разполага със сравнително модерна апаратура, закупена през последните няколко години в рамките на външно финансирани проекти. Независимо от това апаратурата се нуждае от постоянно обновяване и поддържане, както и от оптимално разпределение във връзка с нуждите на изследователите. За намаляване на разходите и увеличаване на ефективността може да се предвиди свързване на мрежата от компютри в Института с общ принтер и скенер за всеки етаж.

Системна администрация, интернет

Вътрешната мрежа на института е сравнително нова и добре изградена. Трябва да се поддържа добро сървърно обслужване и да се възстанови служебната интернет поща. Страницата на института <http://ibl.bas.bg> трябва да се обновява непрекъснато и на нея да се публикува редовно информация за постиженията на института, текущи проекти, образователни и други материали. Важно е предстоящите събития и новини да бъдат оповестявани електронно. Страницата на Института може да съдържа и друга полезна информация – например за текущи и предстоящи програми за финансиране, за нови публикации на сътрудници на Института, за съобщения в пресата, които се отнасят към работата на Института и т.н.

3. Информационно осигуряване

Наред с обогатяването на библиотеките с нови книги чрез дарения и закупуване в рамките на външно финансирани проекти е необходимо да се премине и към електронни абонаменти, за да бъде предоставен по-бърз достъп до съвременните достижения и разработки в езикознанието, което ще стимулира развитието и ще повиши качеството на научноизследователските дейности. Библиотеката на Института е свързана в единна мрежа ALEF с библиотеката на Централното управление на БАН, както и с Народната библиотека, но предстои огромна работа по въвеждането на библиотечните единици в системата. Библиотеката на Института може да се превърне в център за дигитализация на архивите.

4. Издателска дейност

Необходимо е да се поддържат и развиват списанията, издавани от Института за български език: „Български език“ (публикуващо изследвания и критични отзиви, осветляващи въпроси от съвременното състояние и историческото развитие на българския език) и „Балканско езикознание“ (за изследвания по теоретични проблеми на балканското езикознание и взаимоотношенията между балканските езици). Списанията предоставят ценна възможност за публикуване и популяризиране на изследванията в областта на езикознанието, за дискусии върху съвременните проблеми на езиковата култура и особеностите на езиковата употреба в съвременното общество, както и за популяризиране на изследвания върху отношенията между балканските езици. Списанията на Института вече години наред кандидатстват и получават външно финансиране за издаването си. Поредицата „Българско езикознание“ от 1995 г. насам, която е наследник на поредицата „Известия на Института за български език“ (1951-1985), публикува научни студии, посветени на съвременно състояние и историята на българския език, старобългарския език, диалектологията и връзките на българския език с други езици. Част от томове са тематично профилирани. Друга форма на публикуване на информация и осигуряване на достъп до езикови ресурси, научни разработки и други е чрез страницата на Института за български език.

IX. Интеграция на Института в структурата на БАН и в научноизследователския сектор на национално и европейско равнище

За задълбочаване на интеграцията с другите звена на БАН трябва да продължи да се поощрява взаимното сътрудничество с други институти и лаборатории – разработване на съвместни проекти на базата на ясно договорени условия. Също така трябва да се търси сътрудничеството с други научни звена в страната – например университетите, както по линията на привличане на университетски преподаватели в изследванията, осъществявани в Института, така и чрез участие на научни сътрудници в преподавателската работа.

Сътрудничеството с регионалните и националните органи за управление на България – Народното събрание, министерства и общини, е от особено значение за стимулиране на научноизследователските дейности с пряко приложение за целите на гражданското общество в съответствие с принципите и препоръките в Националната стратегия за развитие на научните изследвания до 2020 [7].

Интеграцията в световното научно пространство се основава на традиционните връзки с редица световни научни центрове и е от особена важност за трайните резултати и високото качество на научните изследвания върху българския език, културно-историческото наследство, междуезиковите отношения между славянските и балканските езици.

Предстои да се разгърнат и реализират възможностите Институтът да се превърне в траен партньор на големи научни центрове чрез системно участие в общи научни проекти по рамковите програми на Европейската комисия, особено при отчитане на изискванията за регионално покритие. В случая личните контакти с учени от други страни са от решаващо значение и те трябва да бъдат поощрявани. Наред с тях обаче, съществува и друга възможност – набиране на партньори чрез открито заявяване (основно в Интернет) на готовност и капацитет за участие в определени конкурси и програми.

Във връзка с активното участие на Института в развитието на науката на национално и европейско равнище, както и функционирането му като национален научен център за изследване на българския език, се предвижда Институтът активно да участва в организирането на български и международни научни форуми, конгреси, конференции, работни срещи, които ще дадат стимул за международното сътрудничество и обмен на знания.

Х. Утвърждаване на добри практики в управлението и разпределенията на финансирането

Един от приоритетите е повишаване на ефективността на организацията, комуникацията и сътрудничеството между функционалните звена на Института чрез въвеждане на новаторски практики за стимулиране на научната дейност, улесняване на отчетно-административната дейност и ефективна комуникация. Ще се работи за осигуряване на оптимално благоприятни условия за работа, положителна работна среда, ще се поощрява активно екипната работа и търсенето на нови възможности за прилагане на положителните национални и европейски практики.

В тази насока ще бъдат разгледани възможностите за въвеждане на по-ефективни методи за планиране и отчетност, както и за осъществяване на комуникация и координация между административните звена със средствата на съвременните технологии – специализиран софтуер, онлайн и др. Повторението при писане на планове и отчети може да бъде заменено от онлайн форма (достъпна само за членовете на Института), в която описанието на плановата тема да се попълва само един път и към него да се акумулират отчетите. По този начин ще бъде ясно кои са актуалните планови задачи на Института, колко от тях са изпълнени, къде има забавяне и т.н. Така ще се спести не само време, но и ще се осигури прозрачност и контрол.

Важна задача е осигуряването на допълнително финансиране. Една от възможностите е да се кандидатства от името на Института в проекти за развитие на човешкия потенциал. Съществуват някои активни оперативни програми за насърчаване на заетостта и развитие на човешките ресурси – например ОП „Конкурентоспособност” и ОП „Развитие на човешките ресурси” към Структурните фондове на Европейския съюз.

Ефективната организация на изследователската работа по отношение на време и ресурси също може да бъде осъществена с външно финансиране. С развитието на езиковите технологии и компютърната техника вече е възможно с относително прости средства да се постигнат значително високи резултати при оптимизацията на качеството и ефективността на езиковедските изследвания. По тази причина една от основните цели е планирането, организирането, създаването и използването на различен тип компютърни програми, които облекчават и подпомагат научните изследвания – например в момента в Института се разработва единна система за създаване на различен тип речници, която ще бъде използвана от Секцията по българска лексикология и лексикография, но би могла да се използва и от други колективи, които се занимават със създаването на речници.

Първостепенна задача е дигитализирането на текстовите архиви на Института, с които разполагат почти всички секции – текстовите архиви са огромно историческо и културно богатство. Посредством дигитализирането архивите не само ще бъдат съхранени, но и достъпът до тях ще стане лесен, бърз и удобен. За всички тези начинания средства могат и трябва да бъдат осигурени посредством проекти за външно финансиране – например към ОП Административен капацитет на Структурните фондове на Европейския съюз или към Фондация „Америка за България”, която подкрепя оригинални инициативи на ефективни организации, и др.

Предвижда се учредяването на Фонд „Развитие”, в който задължително да се събират до 5 процента от средствата от външно финансиране, предвидени за базовата организация. Възможно е към Фонда да постъпват и дарения от партньорски организации и фирми. Предназначението на Фонда ще бъде диференцираното насърчаване на учените при постигнати от тях високи научни резултати – средства за награди, командировки, еднократни стипендии и др.

Ще бъдат потърсени начини за привличането на следните нови попълнения към административната структура на Института:

- професионален мениджър, който да направи оценка и препоръки за организацията на работата в Института;
- външен консултант за сътрудничество при подготовка на проекти;
- лице, което да отговаря за материалната база, поддържането и подобряването ѝ – енергийна ефективност, електрическата инсталация, др.

Стимулирането на учените да работят в екип, да подготвят печеливши проекти със заложен в тях изгодни финансови условия ще продължи да е сред основните цели. Наред с това, сред бъдещите задачи са консултациите с професионалисти в областта на мениджмънта на проекти и маркетинга на научните продукти.

XI. Популяризиране на дейността на Института за български език

От съществено значение за реализиране на една от основните цели, а именно обвързването на научните изследвания с обществените приоритети, е разпространяването на информация и на резултатите от научноизследователската дейност сред широката общественост. Това може да бъде постигнато чрез: популяризиране на дейността на Служба „Езикови справки и консултации“ към Секцията за съвременен български език; изяви в медийното пространство; осигуряване на достъп през интернет до езикови ресурси и продукти; участие на конференции, семинари и др.

Служба „Езикови справки и консултации“ е създадена с основната цел да осигурява експертна помощ по въпросите на правописа, правоговора и пунктуацията в съвременния български книжовен език за държавни институции, Парламент, Министерски съвет, министерства, Комисия по европейска интеграция, електронни и печатни медии, фирми и рекламни агенции, правораздавателни институции, издателства, общини, частни лица.

Съществена е ролята на Института за български език за утвърждаване на езиковата норма и подобряване на езиковата култура на обществото. Особено сполучлива инициатива в тази насока са телевизионни предавания и рубрики на Българското национално радио.

Трябва да се продължи и традицията на рубриката „Езикова култура“ в списание „Български език“, като също така се наблегне на изяви в популярни ежедневници и ежеседмичници с цел широко популяризиране на езиковото наследство, повишаване на езиковата култура и създаване на благоприятна нагласа в обществото.

Също така особен принос за популяризиране на дейността на Института за български език имат разработваните от Секцията по компютърна лингвистика езикови ресурси и компютърни и веб приложения с подчертано практически характер.

В Националната стратегия за развитие на научните изследвания [7] се препоръчва създаването на специализирани „магазини на науката“ към различни публични научни организации. „Магазини на науката“ са специализирани структури, които осъществяват връзката между потребностите на обществото и провежданите научни изследвания. Накрая, но не на последно място трябва да продължи добрата традиция за активни контакти с медиите и осигуряване на видимост на научните събития и постижения.

Заклучение

Със значимите си научни постижения, с безспорната си роля за обществото и държавата, със значението си за популяризиране на езиковата проблематика в медиите, с активното участие в обучението на студенти и докторанти, с участието си в огромно количество успешни и значими международни проекти, с ролята си за запазване на националната идентичност и съхранение и разпространение на езиковото културно-историческо наследство, Институтът за български език доказва, че е основното научно звено и водещият център за изследването на българския език и определянето на националната езикова политика както в рамките на Българската академия на науките, така и в страната, и в света. Неговото място в структурата на БАН е безспорно, неговото значение за България, за българската, славянската, балканската и европейската наука трябва да се отчита във все по-голяма степен.

Литература

- [1] Седмата рамкова програма на Европейския съюз за научни изследвания, технологично развитие и демонстрационни дейности (2007-2013).
- [2] Национална стратегия за научни изследвания за периода 2005-2013 г., 2004.
- [3] Национална стратегия за учене през целия живот (УЦЖ) за периода 2008-2013 година, 2007.
- [4] Харта на основните права на Европейския съюз, 2007.
- [5] Стратегически направления и приоритети на научната политика на БАН през периода 2009-2013 г., 2008.
- [6] Стратегия за развитие на научните изследвания в СУ “Св. Кл. Охридски” (2009-2014 г.), 2008.
- [7] Национална стратегия за развитие на научните изследвания до 2020, 2010.
- [8] Комисия на европейските общности. Многоезичието: преимущество за Европа и обща отговорност. Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите, 18.9.2008.